

ИСЕЉАВАЊЕ МУСЛИМАНА И РАЗГРАНИЧЕЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ И ТУРСКЕ У ОБЛАСТИ КОЛАШИНА ПОСЛИЈЕ БЕРЛИНСКОГ УГОВОРА¹

Одредбама Берлинског уговора уступљен је Црној Гори Колашин са околином. Међутим, Турци нијесу одмах поступили по одредбама уговора, већ су оклијевали са предајом. Питање предаје Колашина постало је озбиљно. Град је био утврђен. У њему су се налазила два батаљона низама са одговарајућим наоружањем. Уз низаме је стајало наоружано муслиманско становништво из града и околине, потпомагано од Доњоколашинаца и муслимана из других мјеста.² Црногорци су према Колашину располагали доста slabим снагама у односу на утврђења и турске снаге у граду.³

Политику црногорске владе према Колашину спроводио је окружни начелник Башо Божовић.⁴ Начелник Божовић ступио је у контакт са турским властима у Колашину крајем јула 1878. Колашински кајмакам Нури-бег у почетку није прихватио позив начелника Божовића да се састану ради вођења преговора о уступању Колашина, изговарајући се да није добио упутства од стране својих надлежних власти. Увиђајући да се на миран начин неће моћи постићи ништа, Башо је изненада извршио напад на села око Колашина, попалио већи број муслиманских кућа и заплијенио стоку, што је приморало кајмакама да затражи састанак, до којег је и дошло у непосредној близини Колашина. Састанак није донио никаквих резултата.⁵ Послије неколико дана

¹ Сви датуми су по старом календару.

² Назив Доњи Колашин је за подручје између Таре и Лима: околину Томашева и Павиног Поља. Поља Колашинска спадала су у Доњи Колашин.

³ Према Колашину су се налазиле јединице батаљона: ровачког доњоморачког и горњоморачког.

⁴ Архив Историјског института НР Црне Горе, ф. 43. — Башо Божовић као окружни начелник у Манастиру Морачи и Колашину — мемоари. Башо је одређен од стране књаза Николе за начелника у Манастиру Морачи пред рат 1876. године. Он је руководио устанком „усташа“ у Пољима и Затарју. Усташима се називају Срби под Турцима који су се дигли на устанак. (У ознакама употребљаваће се скраћенице: Архив Историјског института — АИИ; Државни архив на Цетињу — ДАЦ; Архив Државног музеја на Цетињу — АДМ; Министарство унутрашњих дјела — МУД; Министарство иностраних дјела — МИД; Министарство војно — МВ).

⁵ Исто.

дошло је до поновног састанка између кајмакама и начелника Божовића. Кајмакам је затражио да се црногорска војска повуче од Колашина, а да ће он јавити паши у Сјеницу и изложити му тешко стање Колашинаца, па ако је ријешено да се град преда Црној Гори, да се предаја убрза. Кајмакам је захтијевао да Црногорци поштују мир. Пријетио је да ће позвати европске конзуле да виде шта Црногорци раде и да ће са низагом ступити у борбу. Састанку су присуствовали и два угледна представника колашинских муслимана, Аџибулић и Пашо Мартиновић. Башо је пристао и војску вратио на стару границу. Турске власти у Колашину одуговлачиле су са предајом, изговарајући се да нијесу добиле одговор из Сјенице.

У Колашин је 19. септембра стигло појачање из Бијелог Поља, у јачини два батаљона низама и једне брдске батерије од четири топа.⁶ Схватајући озбиљност ситуације Божовић се послужило успјелим маневром. Он је наредио да се подаље од границе прикупи што више војске, па чак и дјеца, и да се војска креће дуж границе од Речина до Липова, како би изгледало да се групише за напад. Муслимани и турске власти у граду уплашили су се напада Црногораца, па су затражили да се састану са начелником Божовићем. Поред кајмакама састанку су присуствовали: двије бимбаше (ком. бат.), пет јузбаша, доктор, четири виша грађанска чиновника и осамнаест колашинских муслимана. Представник колашинских муслимана, Шабо Смаилагић, изјавио је да Колашинци хоће да се предаду, али прво да се утврди начин њихове предаје. Представници колашинских муслимана тражили су да им се загарантују имања, вјера и обичаји. Пошто им је од стране црногорских представника одговорено да ће уживати сва права загарантована законом, као и остали црногорски поданици у књажевини, затражили су рок од пет дана за одговор. Са кајмакамом су се водили преговори о војсци и ратном материјалу, који се налазио у Колашину. Кајмакам је захтијевао да се цио ратни материјал и наоружање изнесе, да се процијене све карауле и кршле и да се да обавеза да ће их Црна Гора отплатити. Башо је о вођењу преговора обавијестио Цетиње и затражио да му се да упутство шта да ради и како да поступи. Са Цетиња му је одговорено „нека војска понесе све своје покретно, Колашинцима слобода као и осталим Црногорцима по закону, остало удешавати према увиђавности. Због много крупног не разбите се, јер ма како то било успјех је одличан“. Одмах послјеге одговора са Цетиња дошло је до поновног састанка. Обје стране подијелиле су своје предлоге и постигнута је сагласност да се из предлога састави уговор.

За писање уговора са стране Црногораца одређен је калуђер Бановић, а са стране Турака један бимбаша. Уговор се састојао

⁶ Датум је по новом. Башо пише да је појачање дошло пред саму Малу госпођу, чији је датум у XIX стољењу падао 20. септембра.

од седам тачака.⁷ Кајмакам је предлагао да се уговор пошаље паши у Сјеницу и да се сачека одговор. Божовић није прихватио предлог кајмакама, него је изјавио да уколико неће одмах предавати град, црногорска војска ће га напасти. Изјава Божовића о припреми Црногораца да силом заузму град имала је утицаја. Пред вече се вратио кајмакам са представницима колашинских муслимана и потписао уговор о предаји Колашина 21. IX 1878. године. Према уговору, турска војска је сјутрадан (22. IX 1878) око 8 часова напустила утврђене карауле, Владош, Башање брдо и Бабљу греду, које је посјела црногорска војска, а град и касарне на Брези послале 10 сати, и пошла у правцу Бијелог Поља.

Град је предат на свечан начин. Црногорске представнике срео је на ријеци Тари јузбаша са водом низама и заједно су пошли у Ухумат. На Брези, у канцеларији кршле, један бимбаша је свечано предао кључеве града представнику Црне Горе Башу Божовићу. Из ослобођеног Колашина Башо је послао телеграм књазу Николи и опширан извјештај војводи Врбици. Црногорске јединице упућене са турском војском нијесу ушле у Поља, него су се по наредби задржале на брду Препрану изнад села Штитарице, удаљеном од Колашина око 15 км.⁸ Према извјештају Божовића, кајмакам Нури-бег „вруће“ се залагао да омогући предају града. Због предаје Колашина, Нури-бег није добро гледан од стране муслимана у Санџаку, па је морао да отпутује у Цариград преко Цетиња и Котора. Божовић препоручује да се муслимани из Колашина, који су пошли на Цетиње да књазу изјаве покорност, добро приме. Неколико муслиманских породица напустило је Колашин заједно са турском војском. Предаја Колашина била је за Црну Гору велики успјех. Да Нури-бег није попустио, колашинско питање могло је још више да компликује ионако замршену ситуацију на источној граници Црне Горе.

Уговор о предаји Колашина потписан је на Цетињу 9. октобра 1878. године. Овдје га доносимо у цјелини:

„Између ниже поменутијег од једне стране бившег заповједника Града Колашина Господина Нури бег Кајмакама Његовог Величанства цара Отманског а од друге Господин Војвода Машо Врбица Шефа главног штаба Његове свјетлости Књаза Црне Горе учинише и утврдише потписима и печатима овај уговор.

⁷ Текст уговора нијесмо могли наћи. (Састанку нијесу присуствовали представници муслимана из Поља.)

⁸ Из ослобођеног Колашина Башо је упутио књазу Николи следећи телеграм: „Уз неустрашиво морачко-рвачко оружје, јутрос 22 септембра твоја застава лепрша се на Колашински град а твоји соколови кличу: Живио нам свијетли и витешки Господар“. Исто дана књаз му је одговорио: „Ја сам добро знао кога сам тамо послао“. Предсједник Сената војвода Божо Петровић пренио је књажеву захвалност војсци и главарима морачко-рвачким „за јуначко држање и издржање око тврдог Колашина“. (ДАЦ, Сенат и други списи — унутрашњи послови 1879).

I

Више именовани Господин Нури Бег сагласно трактуру Берлинском а по наредби своје високе Отоманске владе предаје град Колашин са свијема селима и земљиштима до Мојковца Књажевству црногорском.

II

Војнички материјал као и тајин који је побилежен у нарочитом протоколу и од обје стране потврђен, својина је Црногорско-отоманске владе, но пошто се Господин Нури Бег изјасни да нема средстава за пренијети поменути материјал и тајин у Митровицу оставља га Влади Књажевства Црногорског у њеним магацинима до другог међусобног споразумијевања.

III

Царско-отоманска влада има признати и подмирити све трошкове које ће Влада Књажевства Црногорског учинити око чувања и држања поменутог материјала држећи страже и предузимајући све што је нужно за сигурност и одржање истога материјала.

IV

Пошто многе ствари од поменутог материјала дужина времена уништава и квари; а нарочито рану и чебану; иако кроз кратко вријеме Турска Влада не постара се свој материјал изнијети из Колашина, влада Књажевства Црногорског неће примити на себе никакву штету за материјал који би сам собом пропаднуо.⁹

У Колашину се налазио извјестан број српских породица досељених већином из Бијелог Поља. У околним селима била је понека породица досељена из Мораче. При уласку у Колашин Божовић издаје строгу наредбу војсци да се не смије ништа узети, нити улазити у муслиманске куће, јер да ће „сваки преступник бити објешен или мушкетан“.¹⁰ Војвода Врбица јавља Божовићу да је књаз увјерен да ће, као што се јуначки око Колашина држао, исто тако „мудро и поштено“ у њему управљати и са „његовим“ новим поданицима муслиманске вјере братски и по закону поступати „да им омили њихова нова отаџбина и нови господар“ и да ће умјети у њима „пробудити српски праћејдовски дух“. Наређује му да позове све виђеније људе из Колашина и околине, без обзира на вјеру, да им саопшти наредбу и да неке од њих предложи за одликовање и за поједине службе. У духу издатих инструкција Божовић је позвао представнике муслимана да дођу у Колашин на скуп 23. септембра. Скупу су присуствовала 74 представника. Начелник Божовић истакао је у говору да је на-

⁹ ДАЦ, Сенат и други списи — унутрашњи послови 1879 — оригинал на српском и турском упоредо писан. — Др Жарко Булајић у свом дјелу „Аграрни односи у Црној Гори од 1878. до 1912. године „у објашњењу под бр. 4, на страни 65, наводи да је Колашин ослобођен 23. IX 1879. године. Др Булајић позива се на једну пресуду Обласног суда у Колашину од 17. јула 1911. године. Међутим, као што се види, наведени датум није тачан. Црној Гори припала су сљедећа села у Горњем Колашину: Смаилагића Поље, Дрпе, Селишта, Башање Брдо, Радгојна, Бабљак, Дријенак, Плана Војковићи, Влатина, Липовска Вистрица, Ваковићи, Требаљево и Сјерогоште.

покон Колашин ослобођен од турског завојевача; да колашински муслимани немају ништа заједничко са Турцима, иако су њихови прађедови примили муслиманску вјеру, већ да су задржали „све особине, оно што нас чини браћом, народност и језик“. „Браћо“, обратио се Башо муслиманима, упозоравајући их да су од сада слободни грађани књаза-господара, да ће уживати сва права и законитости у својој „старој постојбини“ без обзира на то које су вјере.

У Колашину је одмах успостављена власт. Окружно начелство премјештено је из Манастира Мораче, основан је суд и полиција и постављени капетани. У суду је, поред представника из Мораче и Роваца, постављен од грађана — Срба — Јеврем Драговић, а од муслимана Ацибулић. За капетана од стране муслимана постављени су у Колашину Исо Пепић, а у Пољима Зејнил-ага (Зеко) Лалевић. Неколико муслимана узето је за књажеве перјанике. За старјешину града постављен је Мирко Бојић. По наредби са Цетиња, извршен је попис становништва, испитано колико народ има жита за зиму и предузети радови на оправци путева и мостова.¹¹

Према потписаном протоколу Турци су били обавезни да изнесу материјал из Колашина у року од четири мјесеца од дана предаје. Међутим, они то нијесу урдиле. Главни разлог је што је рано наступила зима, те је велики снијег онемогућио транспортовање материјала. Оскудни у средствима за оправку путева и мостова, Црногорци су користили заостали турски материјал. Начелник Божовић је наредио да се командирима изда турски алат, али с тим да се послије завршеног рада поново врати. Међутим, издати алат није никада више враћен. „Али до Митрова дана није било ни чекића“, пише Башо. Пошто кајмакам није дошао по ствари до 22. јануара 1879. године, како је било предвиђено уговором, а у Колашину се оскудијевало у брашну, то је од стране црногорске владе наређено да се породицама које су остале без намирница изда по врећа турског брашна, које је остало у магацину.¹² Кад је кајмакам почетком марта 1879. године дошао у Колашин по ствари, већ је било све издато и разлијето, тако да скоро ништа није нашао. Због упропашћења турског материјала, црногорске власти у Колашину нашле су се у незгодном положају. Војвода Врбица даје упутства начелнику Божовићу да као разлог изнесе кајмакаму да Турци нијесу дошли за материјал у одређено вријеме предвиђено уговором, и да је брашно потрошено на страже које су обезбјеђивале магацин. Башо је захтијевао од кајмакама да прими оно што је остало у магацину или ће ди-

¹⁰ АИИ, ф. 43, Мемоари Баша Божовића.

¹¹ Исто.

¹² Исто.

ћи стражу са магацина, па ће му се и оно разлијети. Војвода Врбица одобрио је поступак начелника Божовића.¹³

Црногорска влада била је заинтересована да се питање турског материјала у Колашину што прије и што повољније ријеши. Претсједник Сената војвода Божо Петровић телеграмом јавља Божовићу да у свему, уколико дозвољавају могућности изађе у сусрет Нури-бегу кајмаку и да поздрави „храброг браниоца града Колашина“. Војвода Врбица затражио је од Баша да предложи кајмакама са још неколицином које он нађе, за сходно књазу за одликовање, „због храброг држања у Колашину“. Преко руског посланика постављено је питање Порти за одликовање њених чиновника који су били у Колашину. Порта је дала сагласност. У року од десет дана, „по одобрењу Високе Порте“, одликовани су црногорским орденима кајмакам Нури-бег, Даниловим орденом III степена, три бимбаше, три јузбаше и доктор Даниловим орденом V степена, а два цивила медаљом за храброст. Четврти дан послје указа ордени су стигли у Колашин и на свечан начин предати одликованима.¹⁴

Нури-бег, пожуриван од стране паше из Сјенице да што прије ријеша питање материјала у Колашину, убрзо послје примљеног ордена у свему се споразумио са Божовићем. Кајмакам се морао помирити са оним што је остало. Материјал је примио 27. марта и на њега издао признаницу. Колашин је напустио 23. априла и до границе дата му је пратња.¹⁵ У вријеме боравка Нурибега у Колашину дошао је Мустај-паша са нешто војске у Мојковац. Узрок његовог доласка, према обавјештењима, било је да извиди пут од Мојковца до Колашина, куда ће се материјал транспортовати. Мустај-паша се у Мојковцу задржао краће вријеме; једанпут је излазио и у Колашин. Како је ријешено питање материјала којег су Црногорци разузели у Колашину, није нам било могуће утврдити. Из података до којих смо дошли види се да је турска влада покретала питање надокнаде материјала. Турска легација на Цетињу предала је ноту црногорском министру ино-

¹³ Исто. Између осталог Башо је казао кајмаку Нури-бегу да је он већ на почетку године (1879) писао да дође по ствари, да је усљед великих киша надоласка рјечица Свињача и понијела кућу у којој је био смјештен алат те је тако пропао. Кров на великом магацину у коме је било смјештено брашно срушио се под притиском снијега, па је брашно покисло и покварило се, те се морало избацити. Трећи магацин морао се отворити, јер се стражи која га је чувала издавао тајин као и пограничној стражи која се морала држати због честих испада Вјелопавлића.

У извјештају војводи Врбици од 1. IV 1879. године Башо јавља да је у Колашину од турских намирница потрошено: 15.000 ока брашна, 4.700 ока јечма и 1.500 ока соли. Према наведеном извјештају у Колашину је остало 1057 кашета пушчане муниције. (МИД, број 167/79). У Колашину је остало и 13 турских топова, који су касније, према потписаном уговору враћени.

¹⁴ ДАЦ, МУД, 132/79.

¹⁵ ДАЦ, МУД, 104/79.

страних послова 23. марта 1880. године и молила министра да се ствари предаду или да се надокнади њихова вриједност.¹⁶

Муслимани из Горњег Колашина нијесу дуго остали на својим посједима. Заједнички живот муслимана и Црногораца био је немогућ. Колашински муслимани, без обзира на своје поријекло и језик, осјећали су се Турцима. У интересу Црне Горе је било да се муслимани иселе. Област Мораче и Роваца била је толико пренасељена да је извјесном броју породица био немогућ даљи опстанак. Међу породицама са сасвим мало или нимало своје земље било је и главара. Божовић у извјештају војводи Врбици од 29. III 1879. године, између осталог, јавља да један официр Морачанин који нема ни „мало своје земље“ полази на Цетиње па препоручује „да би добро учињели, ако би му дали билет да му се мало да“.¹⁷ Зато се пружила могућност да се на исељеничким имањима насели извјестан број породица из Роваца и Мораче и тако донекле ублажи процес исељавања који је пријетио да буде ширих размјера.

Исељавање муслимана из Колашина почела је масовније почетком љета 1879, а углавном је завршено до краја септембра исте године. Исо Пепић, који је од стране Црне Горе постављен за капетана у Колашину, активно је радио на исељавању муслимана и одржавао везу са Доњоколашинцима и турским властима у Сјеници. Из извјештаја Божовића упућеног војводи Врбици 23. VIII 1879. године види се да је капетан Исо био на састанку са капетаном Зеком на Мојковцу и саопштио Божовићу „да су се договорили са поглавицама и пријелим нарадом колашинским да одмах сада сви дижу из границе књажеве“. Као разлог Пепић је навео слабу годину, „али баш сада су продавали сијено и посијано жито“, пише Божовић.¹⁸

Одмах по исељењу муслимана одређена је од стране црногорске владе комисија која је мјерила њихове земље, вршила диобу и насељавала црногорске породице.¹⁹ Са исељавањем муслимана јавили су се разни проблеми у вези са њиховим добрима и имовинским односима. Пошто је, као што смо видјели, било слу-

¹⁶ АИИ, ф. 53, бр. 838/80.

¹⁷ ДАЦ, МУД, ф. 1—4, 105/79. У једној инструкцији начелнику Божовићу види се да су официри Вучета Перишин (Меденица) и Ђућа Новов (Вујисић) долазили код војводе Пламенца са писмом од Божовића, да им се да одобрење за додјелу земље. Божовићу је саопштено да поменутој двојници пошто нијесу имали земље додијели „колико год могу работат“, уколико је има од исељених Турака. Наређено му је да позове колашинске капетане Иса и Зека и да им каже да земља исељених Турака остаје на располагање влади и да ће је добро обрадити и влади за дима којима је највише потребан, који ће је добро обрадовати и влади за њу одговарати. Препоручује се Божовићу да заједно са капетанима додјељује земљу и другим сиромасима на обраду.

¹⁸ ДАЦ, МУД, 104/79.

¹⁹ Аграрно питање и насељавање у наводобијеним областима Колашина обрадио је др Жарко Булајић у већ поменутом дјелу, страна 63—76, и др Ђоко Пејовић — Насељавање Горњег Колашина и Поља (1879—1886), Историјски записи, књ. ХVIII — бр. 3—1961.

чајева, иако у мањем броју, да су се одмах послѣје уступања Колашина Црној Гори иселјавале муслиманске породице у цјелини или дјелимично, начелник Божовић тражи од Сената 29. III 1879. године упутство да ли да дозволи муслиманским породицама да обрађују земљу оних који су се иселили. Одговорено му је да допусти према ономе како су се међусобно споразумјели, а да ником од Црногораца не може дати земљу на обраду док не донесе одобрење од владе.²⁰ Један дио фрута са муслиманских имања, обична четвртина, убиран је за државу.²¹ Било је случајева да су се касније поједине муслиманске породице поново враћале у Колашин. Војвода Врбица наређује окружном капетану Тодору Вуковићу да оним Колашинцима који су се повратили, врати земљу и кућу, „а тако да учини и другима који се год врате“.²² Муслиманима који су се иселили припада 1/4 са земље коју су раније држали. Капетан Јеврем Драговић јавља из Колашина да су прекотарски Мушовићи послали свога посланика у село Бистрицу²³ да тражи четвртину, пошто је село било њихово па тражи упутство како да поступи. У вези са овим упућена је наредба од стране књаза да сваком мухамеданцу који се исели из Црне Горе припада доходак-четвртина са земље коју је до тада држао.²⁴

Остало је неријешено и питање двовласничких имања, нарочито пашњака и катуна на планини Бјеласици на коју су издизали муслимани из Доњег Колашина. Божовић тражи 20. VI 1879. године упутство од војводе Врбике како да поступи у погледу доњоколашинских катуна који су остали у црногорској граници.²⁵ Војвода Врбица је одговорио 22. јуна да се саопшти прекотарским Турцима да напусте катуне на Бјеласици док комисија не ријешити питање у потпуности.²⁶ Послије извјесног опирања муслимани су били приморани на напусте спорне катуне на Бјеласици.

Муслимани се нијесу мирили са уступањем Колашина Црној Гори. Исељеници из Горњег Колашина, потпомагани од Доњоколашинаца, свакодневно су прелазили у црногорску границу, пла-

²⁰ ДАЦ, МУД, ф. 1—4, 105/79.

²¹ ДАЦ, МУД, ф. 1—4, 173/79.

²² ДАЦ, МУД, 35/81. Наредба од 6. марта. Јеврем Драговић извјештава војводу Врбицу 2. I 1882. године: „Турци Колашинци који су се били иселили почели су се враћати на своје куће и добра. Узимали су четвртину, а рекли су да неће да се врате до марта“. Капетан Драговић извјештава да се враћа само један дио фамилије и то оних „који су начињели лупештине и изгреде, па их Дервиш паша позива на одговорност“ (ДАЦ, МУД, бр. 17).

²³ Није јасно о којем се селу Бистрици ради, пошто постоје два села — Липовска и Пољска Бистрица. Пољска Бистрица налазила се у капетанији Зека Лалевића, па ће вјероватно бити да се ради о Липовској Бистрици која се налази у близини Колашина, у капетанији Јеврема Драговића.

²⁴ ДАЦ, МУД, 80/81, наредба од 30. септембра.

²⁵ ДАЦ, МУД, ф. 8—12, 203/79.

²⁶ ДАЦ, МУД, ф. 8—12, 212/79.

чкали и убијали. Пограничне турске власти биле су немоћне, или нијесу хтјеле да се стање на граници среди. Црногорска власт у капетанији пољској Зека Лалевића није се ни осјећала. Црногорска војска није улазила у Поља. Зеко Лалевић, као црногорски капетан, нити се трудио нити хтио да извршава наређења црногорских власти. Често није хтио да се одазове позиву окружног капетана из Колашина, па ни позиву црногорске владе. Одржавао је везе са муслиманским првацима из Доњег Колашина, ишао на договор код турских власти у Вранеш и Бијело Поље, па и код паше у Сјеницу. У његову капетанију често су долазили Доњоколашинци и избјеглице из Горњег Колашина. Поља су постала склониште чета које су прелазиле преко границе ради пљачке и убијања црногорских насељеника. Она су била фактички одметнута од Црне Горе. Организатори нереда на граници, непослушности Пољана и упада чета на црногорску територију биле су присталице Албанске лиге. Међу њима је био најзначајнији Фејзо Каљић, вођа Доњоколашинаца.²⁷ Рад присталица Албанске лиге био је врло активан у другој половини 1879. године, у вријеме борби око Плава. Покрет муслимана из Доњег Колашина имао је поред осталог, за циљ да у Колашину веже што више црногорске војске и ослаби црногорски фронт према Плаву и Гусињу. Због ситуације код Плава пошли су на фронт Морачани и Ровчани, док су у Колашину остале страже незнатне јачине. Муслимани из Горњег Колашина све до иселења задржали су оружје, што је увећавало опасност за црногорску власт у Колашину. Божовић стално извјештава о покрету међу муслиманима у Санџаку, као и о сумњивом држању црногорских капетана Пепића и Лалевића. У извјештају од 27. VII 1879. г. јавља да се капетан Зеко вратио из Вранеша, а да је капетан Исо био код њега ради договора. „Кад би могли — рђаво мисле“, пише Башо.²⁸ А у извјештају од 21. августа јавља да је капетан Зеко већ пет дана пошао некуд ка Бијелом Пољу, а да је „јутрос“ пошао капетан Исо ка Мојковцу, да на „овдашњим Турцима“ примјећује узбуђење и тражи да се појача стража у Колашину која броји 70 војника.²⁹ Због сумњивог држања Доњоколашинаца и њиховог груписања, упућен је, по наређењу књажевом, у Колашин војвода Лазар Сочица, са дијеловима своје бригаде. Војвода Сочица се плашио турског напада па предлаже да је потребно чувати границу са најмање 1500 војника.³⁰ Тражи да са војском која се налази у Колашину пође у Поља и изврши разоружање Турака. Начелник Божовић предлаже, такође, војводи Врбичи да са војском која се налази „нагомилана“ у Колашину једне ноћи изне-

²⁷ Поред Фејза Каљића, познат је као организатор отпора међу муслиманима, против Црногораца, и Оца Гушмир из Бијелог Поља. Најпознатији четовођа био је Вако Зејнилов Ацибулић, емигрант из Горњег Колашина.

²⁸ ДАЦ, МУД, 180/79.

²⁹ ДАЦ, МУД, ф. 8, 95/79.

³⁰ ДАЦ, МУД, 269/79. Извјештај од 24. децембра.

нада пође и ухвати границу на Тари. На тај начин, како он, сматра, лако би извршили разоружање. Он сматра да би посједањем Таре и разоружањем Пољана била прекинута свака веза између „књажевих и прекограничних Турака“³¹ Међутим, књаз Никола није одобрио предлог војводе Сочице и Божовића да разоружају муслимане у Пољима. Војвода Сочица морао се покорити и вратити војску која је била упућена у Поља да изврши задатак. Књаз је цијенио да би разоружање Пољана изазвало револт код Доњоколашинаца и осталих муслимана у Санцаку, што би могло довести до озбиљног сукоба па зато није хтио да са своје стране даје повода и да још више отежава ионако тешку ситуацију у вези са Плавом и Гусињем. Војвода Сочица остао је у Колашину до средине јануара 1880. године, када је по наредби књажевој распустио војску.³²

Пошто се у граду налазило још муслиманских породица, министар војни издаје строгу наредбу капетану Мрдељи Радовићу да скрене пажњу црногорском грађанству да се лојално односи према Турцима, да не праве „зађевице“, да се муслимански грађани не кажњавају, а да „строга кажњава лупеже који краду“ да би се избјегли сукоби са Турцима. Црногорска стража налазила се и даље на Препрану. Пољани су стварно и даље остали под турском влашћу, или боље рећи на ничијој земљи, иако је формално Зеко Лалевић био црногорски капетан и од Црне Горе примао плату.³³ Црногорске власти у Колашину непрестано се жале на капетана Зека да кроз његову капетанију пролазе чете које пљачкају црногорске становнике. Војвода Сочица се жали на капетана Зека да неће да извршава његова наређења, да му није хтио да упути коње из његове капетаније за потребе војске, нити да дође на његов позив у Колашин, изговарајући се да не може за два-три дана. „Колико ја виђу, ниједан Турчин из Доњег Колашина не мисли да је у нашој граници“, пише војвода Сочица. Даље пише да Турци чине зулум Србима који се налазе међу њима, да им узимају волове, коње, сијено и друго што им је потребно, „отимају као и када је највиши турски јерамазлук био.“³⁴ Капетан Радовић се исто тако жали на капетана Лалевића да се не односи према књажевим наредбама како треба, па је зато тражио да се састане с њим. Министар Врбица наређује Ра-

³¹ ДАЦ, МУД, 158/79.

³² ДАЦ, МУД, 29/80.

³³ У молби од 9. IV 1879. године капетани Пепић и Лалевић траже од црногорске владе да се да плата свим турским званичницима, грађанским и војним, а тако исто да црногорска влада тражи од Порте да им се исплати заостали дут из доба турске управе који је износио 118.190 гроша.

Од стране Срба из пољске капетаније у почетку није нико добио какав чин или положај. Божовић захтијева од војводе Врбице да се усташа Мату Грдинићу из Поља даде грб перјанички, а то би утицало, како наводи Божовић, да убудуће и други усташа буду послушни према књажевој власти.

³⁴ ДАЦ, МУД, 186/79.

довићу да саопшти капетану Зеку да са осам до десет старјешина који су се највише противили дође на Цетиње. Пошто капетан Зеко није хтио да извршава наређења црногорских власти, нити се одазвао њиховом позиву, наређено је командирџи страже на Препрану, Милији Стеванову (Милошевићу), да га ухвати и спроведе у Колашин. Стража је изненадила капетана Зека, ранила га и рањеног спровела у Колашин. Турски отпраник послова на Цетињу протествовао је због напада на капетана Зека и његовог одвођења у Колашин. По наређењу са Цетиња, капетан Зеко убрзо је пуштен и враћено му је оружје. Изгледа, међутим, да му је ускоро одузето капетанство и он се иселио.³⁵

У 1882. години покушано је од стране Црне Горе да се рјеша питање Поља, али до споразума није дошло. Представници турски забилилазили су чињеницу да су Поља Берлинским уговором додијелена Црној Гори. Преговори су вођени између новопазарског мутасерифа и окружног капетана у Колашину Тодора Вуковића. У вези са овим преговорима министар иностраних послова, војвода Радоњић, упутио је турској влади ноту у којој је истакао да се капетан Вуковић у преговорима позивао на члан 28. Берлинског уговора, по коме су села Поља и Подбишће, која се налазе на лијевој обали Таре, уступљена Црној Гори.³⁶

Положај српског живља у Пољима, „усташа“, као што смо већ видјели из извјештаја војводе Сочице, био је веома тежак. Представници усташа из Поља, Раде Ивановић и Малица Кргушић, жале се министру унутрашњих послова да они „трпе од турског насиља у књажевој граници, што нијесу никада раније“. „Изагнаше Турци између себе свију нас“, пишу они.³⁷ Окружни капетан у Колашину Тодор Вуковић упућује министру унутрашњих послова, војводи Врбници, Лазара Бошковића и Рада Иванчића, да му изложи тешко стање усташа у Пољима. Вуковић пише војводи да се народ из Поља налази по планинама, да нема жита, нити шта за издржавање, да није ништа спремио за зимницу, нити може да плати жито које је узео на вађевину као и друге дугове. „Они су ништа а на ништа остали и ако им се не пружи помоћ, они ће настрадати“, пише капетан Вуковић.³⁸ Већи број породица из Поља прешао је у Колашин. Избјегле породице биле су тежак проблем за црногорску владу, пошто није било могућности да им осигура најнужнија средства за живот. Влада је наредила властима у Колашину да избјеглицама додјеле нешто земље за обраду. Овој наредби успротивили су се Морачани и Ровчани. Из наредбе министра унутрашњих послова од

³⁵ Нијесмо могли утврдити шта је било са капетаном Зеком, али је сигурно да више није био капетан у Пољима. У протоколу о предаји дације за капетанију пољску 18. XI 1882. године као капетан се потписује Малица Кргушић (Министарство финансија, књига 652, разни протоколи капетаније; протокол дације за 1882. годину).

³⁶ ДАЦ, МУД, 1215/80 извјештај од 26. фебруара.

³⁷ ДАЦ, МУД, ф. 8. 47/79.

³⁸ ДАЦ, МУД, 1880, извјештај од 6. октобра.

22. III 1882. г. види се да је Државни савјет 1881. г. наредио да се усташким породицама додијели у Колашину 100 рала турске земље да је обрађују док им се не укаже прилика да се врате на своју. Међутим, власти у Колашину нагодиле су се са Морачанима и Ровчанима да умјесто земље даду избјеглим породицама 50 товара жита. Али обавезе нијесу испуњене, што се види из наредбе, у којој између осталог пише: „...те су усташа остали и без жита и без земље“. Због тога је Државни савјет строго наредио да се назначена земља одвоји или да се да 50 товара жита и накнада за 1881. годину. Окружном капетану наређено је да позове Морачане и Ровчане, па уколико пристану да даду жито, да се код суда потпишу и јемче по 6 најистакнутијих старјешина из племена.³⁹

Пограничне власти обје државе често нијесу биле у могућности или нијесу хтјеле да утврде тачне чињенице. Ово је доводило до међусобних оптужби влада Црне Горе и Турске, које су бацале кривицу једна на другу за нереде на граници. А чести испади доводили су до освете и с једне и с друге стране. Због убиства једног муслиманина из братства Тутица, братственици убијеног са осталим муслиманима из Мојковца заплијенили су извјестан број стоке црногорских становника на Сињавини и Бјеласици. На захтјев начелника Божовића да се заплијењена стока поврати, кајмакам са Мојковца је одговорио да је он неће дати док се не поврате украдени волови његових становника и не пронађе ко је убио Тутића.⁴⁰ Фејзо Каљић је новембра 1880. године искористио прилику када је црногорска војска била разаслата да купи новац за државно жито, те је прешао са војском Тару, напao на катуне на планини Сињавини и заплијенио 600 оваца и око 120 коња и говеди.⁴¹ Било је случајева да су турске чете палиле куће и жита. Тако је једна чета зашла дубље на црногорску територију и у близини Колашина, у селу Дријенку, запалила кућу у којој је било смјештено 100 товара „народног“ жита.⁴² Упади турских чета приморали су црногорске власти да предузму одговарајуће мјере. Војвода Врбица наређује Годору Вуковићу 21. X 1880. године да формира једну повјерљиву чету која би палила куће прекограничним Турцима, пошто они неће да одустану од паљења наших, кућа, каже се у наредби.⁴³ О резултатима рада ове чете није нам ништа познато.

Покушаји влада црногорске и турске да заведу ред и мир на граници нијесу у потпуности могли бити остварени. Локалне пограничне власти обје државе нијесу се довољно залагале за очување и поштовање уговора, а често су толерисале, па чак и подстрекавале нереде. Чести упади чета преко Таре разбуктавали су

³⁹ ДАЦ, МУД, 110/82, наредба од 22. марта.

⁴⁰ АДМ, Никола I, 1879.

⁴¹ ДАЦ, МУД, бр. 99, извјештај од 15—18. XI 1880.

⁴² ДАЦ, МУД, 103/80, извјештај од 20. октобра.

⁴³ ДАЦ, МУД, 65/80, свеска III, наредба од 21. актобра.

мржњу Црногораца, што је доводило до самовољних испада од стране појединаца и група. Наравно, и код црногорских поданика постојале су жеље да се под изговором освете пљачка муслимански живаљ. У свом извјештају капетан Вуковић између осталог пише: „Честа злочинства, која су учестала од стране турских подајника, неће моћи задржати књажеве поданике од освете“.⁴⁴ Представници црногорске власти у Колашину били су незадовољни што им се не дозвољава да истом мјером одговоре Доњоколашинцима.

И са стране Црногораца, уз толеранцију, па чак и организовање власти из Колашина, прављени су изгреди према муслиманима и изазивани нереди на граници. Карактеристичан је случај који се догодио на Биоградском језеру. Погранични командир и барјактар из Колашина Милош Радовић напао је са четом 28. XI 1884. године муслимане који су ловили рибу на језеру и већину поубијао. Муслимани су претежно били из села Бјелојевића, које се налази на десној обали Таре, под планином Бјеласицом. Село је Берлинским уговором уступљено Црној Гори, али се власт црногорска, као и у Пољима, није осјећала. Црногорске власти у Колашину нијесу тачно обавијестиле владу на Цетињу како се догађај десио.⁴⁵ Турски посланик на Цетињу предао је црногорској влади ноту у којој је оштро протествовао због догађаја на језеру, тражећи да се кривци казне и надокнади штета породицама убијених. Посланик је изнио податке да се језеро налази на терену капетаније пољске, да су муслимани као и раније мирно ловили рибу, да нијесу отварали ватру пошто је оружје било одложено, а Црногорци су их изненада напали и поубијали. Догађај се замрсио. Црногорска влада је погрешно обавијештена о догађају. Уз то, није јој било јасно да ли су поубијани муслимани прешли границу и да ли село Бјелојевићи припада Црној Гори. Образована је мјешовита комисија да испита случај. Од стране црногорске владе у комисију је одређен правник Гардашевић, а турску комисију предводио је Раиф-ефендија. Комисија је отпочела рад у Колашину јануара 1885. године. Утврђивање чињеница ишло је тешко. Обје стране настојале су да пребаце одговорност једна на другу. Црногорски делегат Гардашевић радио је, не да се дође до тачних чињеница, него да оправда поступак Радовића и сву одговорност за инцидент свали на муслимане који су ловили. Министар иностраних послова Црне Горе, војво-

⁴⁴ ДАЦ, МУД, 44/81.

⁴⁵ ДАЦ, МИД, 40/85. Сердар Миро Влаховић у извјештају министру војном, војводи Пламенуца, од 29. XI 1884, наводи да је барјактар Радовић пошао из Колашина са 15 војника да обиђе књажев браник и језеро. На језеру је нашао 13 муслимана из села Бјелојевића да лове рибу. Наводно, како пише сердар, Радовић их је позвао на „божју вјеру“ да предаду оружје. Међутим, они нијесу хтјели него су приуцали и ранили тројицу из пратње Радовића. Црногорци су прихватили борбу, убили 9, једног ранили и заробили, а 3 су побјегла. Од убијених био је само један ван граница Црне Горе назначених Берлинским уговором.

да Станко Радоњић, даје упутство Гардашевићу да не буде попуслив према турској комисији, да укаже Раиф-ефендији да је Црногорска влада више пута скретала пажњу турском посланику на Цетињу да посредује код валије косовског „да забрани преговарцима сваки улаз у забран господарев“. ⁴⁶ Нешто касније, када су видјели да чињенице о сукобу не иду у прилог Црне Горе, министар Радоњић наређује Гардашевићу: „Немојте пристати ни на што што би шкодило нашим интересима“. ⁴⁷ Гардашевић изјављује да он неће потписати никакав докуменат који се противи његовим наводима и на томе ће се комисија разићи.

Пошто је са стране Црне Горе тврђено да се Турци који су ловили рибу на језеру нијесу хтјели покорити позиву командира Радовића да предаду оружје, него су први пуцали и ранили тројицу из пратње Радовића, турски комесар позвао је љекаре да дођу у Колашин и изврше преглед Црногораца за које се тврди да су рањени. Љекарима је показан само један од, наводно, рањених, а за другу двојицу Гардашевић је изјавио да су тешко болесни, те су упућени у болницу на Цетиње. Турски љекари прегледали су Црногорца за којег се тврдило да је на језеру рањен и донијели негативан суд. Гардашевић је настојао да на неки начин примора турске љекаре да напусте Колашин. Црногорске власти у Колашину искористиле су празник Покладе на који су се према обичају, изводиле разне шале — „маскаре“. Турски љекари схватили су, као што је у ствари и било, да су шале уперене против њих и напустили су Колашин. Турски посланик на Цетињу оштро је протестовао због испада у Колашину према турским љекарима. Црногорска влада је послала делегата Јовићевића да извиди случај. Гардашевић се правда министру Радоњићу да је по обичају, као и сваке године о Покладама, извођена шала, а да су се турски љекари уплашили и напустили Колашин. ⁴⁸ А кад се завршило питање случаја на Биоградском језеру, Гардашевић у извјештају војводи Радоњићу признаје да су „маскаре“ извођене по „строга прорачунатом плану“ и да је све испало како се жељело. ⁴⁹ Комисија је довршила рад о догађају на Београдском језеру и саставила протокол. При томе се комесари нијесу могли сагласити ко је први пуцао. На крају су се и у овом питању сагласили да се прикупљени материјал унесе у протокол, а да ће суд накнадно ријешити. ⁵⁰ Како се ријешило питање надокнаде штете породицама убијених, нијесмо могли утврдити. Турско посланство на Цетињу предало је црногорској влади ноту 22. IX 1885. године у којој је изнијело са њихове стране већ познате чињенице о убијенима и затражило од црногорске владе задовољавајуће рјешење. У ноти је истакнуто, пошто до

⁴⁶ ДАЦ, МУД, 23/85, наредба од 17. јануара.

⁴⁷ ДАЦ, МУД, 82/85, наредба од 2. фебруара.

⁴⁸ ДАЦ, МИД, 94/85.

⁴⁹ ДАЦ, МИД, 132/85, извјештај од 16. фебруара.

⁵⁰ ДАЦ, МИД, 109/85.

„сада“ није ништа предузето у погледу кажњавања злочинаца и надокнаде породицама погинулих, умољава се министар иностраних послова да одговори. „Овакав злочин не може остати некажњен, нити фамилије унесрећених жртава без надокнаде нанесене им штете“, каже се у ноти.⁵¹

С пролећа 1886. коначно је ријешено питање Поља. Црногорско становништво у близини границе изложено упадима турских чета било је приморано да држи стражу, што је одвлачило људе од посла, те их материјално угрожавало. Усташи су, као што смо видјели, напустили своје куће и живјели по планинама или у Колашину. Све је ово наметало потребу да се питање Поља већ једном ријеши. Сердар Миро Влаховић јавља министру војном војводи Пламенцу, сљедеће: „Већ је седам година како трпимо злоупотребе, крађе и убиства од сусједних Турака, а највише од Пољана и Подбишћана, који нити хоће своја добра да оставе и иселе се а ни господару да се покоре“. Мирно саопштава да су се муслимани који су се налазили „међу њима“ већ иселили.⁵² Црногорске власти из Колашина наредиле су да се стража помакне до села Подбишћа, што је условило да су муслимани са својим породицама побјегли из Подбишћа. Сердар Влаховић тражи да му се допусти да стражу помакне до ријеке Таре и на тај начин примора муслимане из Поља да се покоре или иселе. „Јер их више не можемо трпјети да нас краду и убијају као што су то и до сада чинили“, пише сердар.⁵³ Књаз Никола је одобрио да се стража појача и помакне од Таре, а да сердар Миро буде одговоран за све што би се рђаво догодило.⁵⁴ Црногорска влада била је опрезна у питању Поља. Она је успоравала рад командира, очекујући како ће реаговање бити код муслимана у Санцаку као и на Порти. Влада је настојала да се колико год буде могуће избјегне оружани сукоб. За посједање Поља мобилисана су два црногорска

⁵¹ АИИ, ф—55, број 507/85.

⁵² ДАЦ, МВ, 1886. године (Министарство војно је несређено, разврстано само по годинама). Према подацима видјели смо да су се поједине муслиманске породице поново враћале на своја имања у Горњи Колашин 1881. и 1882. године, а у којем броју — није познато. Највише муслиманских породица задржало се у граду, док их је на селу било незнатно. Постоје подаци да се у Колашину у 1885. години градила џамија. Министарство иностраних послова Црне Горе упућује министру просвјете 200 форинти као поклон султанов за довршење џамије у Колашину. Изгледа да су се муслимани са села, уколико их је било, поново иселили у 1884. и 1885. години. Министар Радоњић наређује војводи Ђуру Церовићу 5. X 1885. године да је муслиманима из Колашина дозвољено да могу продавати своја имања коме год хоће. Муслимани из града иселили се 1886. године послје сукоба у Пољима, када је и разрушена џамија, према исказу неких старијих људи.

⁵³ ДАЦ, МВ, 1886. Капетан Војић јавља из Штитарице 5. III 1886. године војводи Радоњићу: „Има пет-шест дана бавим се у Штитарици ради исељења муслимана. Кроз неколико дана у Штитарици неће бити ни једног Турчина“ (ДАЦ, МИД, 195/86.).

⁵⁴ ДАЦ, МВ, 1886.

батаљона, а командири Влаховић и Меденица дошли су у село Штитарицу. Ноћу 21/22. марта црногорске трупе ушле су без борбе у село Подбишће.⁵⁵

Акција Црногораца према Пољима и Подбишћу изазвале су узнемиреност на Порти. Турски посланик на Цетињу посјетио је 24. марта књаза Николу, који се налазио на Ријеци Црнојевића, и замолио га да обустави покрет војске према Пољима, под изговором да је паша из Сјенице погрешно обавијестио султана и Порту да су Поља Турска. Књаз је пристао и наредио министру војном да изда наредбу сердару Миру да стража остане гдје је и да се не примиче Пољима.⁵⁶ Војвода Пламенац је поступио по књажеву наређењу, али је његова наредба закаснила. Командири су предузели акцију и већ у ноћи 23/24. марта њихове јединице су ушле у Поља. Муслимани су утекли из Поља, изузев тридесет прекотараца и десет Пољана који су се затворили у куће. По споразуму, њима је дозвољено да с оружјем напусте Поља. Командири јављају 25. марта да су Поља слободна и да више нема ниједног Турчина у Пољима. Даље саопштавају да се, према подацима којима располажу, групишу прекотарски муслимани да их нападну и да су им турске власти дале 200 товара џебане. Захтијевају да се изда наредба Радовану Милетину Томовићу, љвовречком командиру, и Језеро—Шаранцима да им пруже помоћ. „Јер једном кад су Турци напустили Поља више их не напуштамо па да ћемо сви изгинути“.⁵⁷ Одмах послије уласка Црногораца у Поља почели су се иселјавати муслимани из села Бјелојевића. Црногорци су ушли у Бјелојевиће 28. марта и тако је коначно посједнута граница одређена Берлинским уговором 1878. године.

Црногорске јединице изашле су на Тару без већих тешкоћа. Изузев мањих чарки, сукоба није било. Губици Црногораца износили су три мртва и три рањена. Турске власти у Санџаку успјеле су да онемогуће муслиманима из Санџака да пруже помоћ Пољанама. Црногорска влада обавијестила је свог посланика у Цариграду о уласку Црногораца у Поља и дала му налог да о разлозима „окупације“ Поља обавијести турског министра иностраних послова.

Косовски валија слао је нетачне извјештаје у вези с Пољима. Његов извјештај да је 12 црногорских батаљона упало на турску територију изазвао је узбуну на Порти, која се пренијела на све кругове у Цариграду, а нарочито дипломатске. Бакић пише: „Замало се овом догађају не придаде значај Филипојске револуције“. Страни дипломатски представници затражили су објашњење од руског посланика Нелидова у вези са уласком Црногораца у Поља и њиховим даљим намјерама. Нелидов се нашао

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ Исто. извјештај су потписали командири Радовић, Влаховић и Меденица.

у незгодној ситуацији како пише Бакић, јер није био обавијештен, али је одговорио да је и раније било сукоба на подручју Поља и да он сматра да овом случају не треба придавати неки велики значај. Што се ситуација у вези с Пољима убрзо разјаснила, помогли су и тачни извјештаји турског комесара за гранична питања Цехат-паше.⁵⁸ Према извјештају Бакића, дипломатски кругови у Цариграду доводили су догађај у Пољима у везу са књажевим путовањем по Европи, као са филипојском револуцијом и путовањем кнеза Батемберга. Бакић је морао Дервиш-паши и осталима да објашњава догађаје у Пољима и разлоге који су приморали Црну Гору да их окупира. Основни разлог, према изјави Бакића, јесте неријешено питање Поља од Берлинског конгреса и престани упади Доњоколашинаца са Фејзом Каљићем на црногорску територију.⁵⁹ Бакић је у разговору са Дервиш-пашом оптужио валију косовског и турске власти у Санџаку не само што нијесу предложили ништа да се заведе ред на граници него што су толерисали па чак и подстрекавали Доњоколашине на непријатељско држање према Црној Гори. Дервиш-паша му је одговорио следеће: „Јасна је ствар да султан и књаз желе одржати добре одношење али пограничари то не схватају, а пограничне власти једне и друге стране да не одржавају на граници поредак него још варају и лажне извјештаје шаљу“.⁶⁰ У вези са уласком Црногораца у Поља књаз Никола је телеграмом обавијестио султана, а Бакић га је посјетио 11. априла. Према извјештају Бакића, султан је био задовољан књажевом изјавом и нагласио је да усљед „малог“ неспоразума на граници његово и књажево пријатељство неће ослабити.⁶¹

Црна Гора и Турска споразумјеле су се да формирају комисију за коначно утврђење граница према Мојковцу. Од стране Црне Горе у комисију је одређен Гардашевић, а од стране Турске Бедри-бег. Вођени су преговори и о повратку муслиманских емиграната из Поља. Порта је затражила да се дозволи муслиманима из Поља да се поново врате на своју земљу. Међутим, до повратка муслимана у Поља није дошло. Муслимани нијесу хтјели да живе под црногорском влашћу, а Црна Гора није хтјела да напусти Поља. Емигранти су пристали да предаду оружје турским властима, али под условима: да Црногорци повуку своју војску из заузетих мјеста, да им се да аутономија, да њихови представници буду мјесни главари, да се Црна Гора не мијеша у њихове унутрашње послове, изузев да купи порез (данак) као и од других поданика. Осим тога, да се онима који се не хтједну вратити призна право мухацирима, која уживају сви Турци што су оставили своја непокретна имања у Црној Гори. На ове захтјеве одговорено им је да се могу вратити на своја огњишта под усло-

⁵⁸ ДАЦ, МИД, 269/86, извјештај Бакића од 30. марта.

⁵⁹ Исто, 286/86, извјештај од 4. априла.

⁶⁰ Исто, извјештај од 7. априла, број 295/86.

⁶¹ Исто, 305/86, извјештај од 11. априла.

вом да предаду оружје, а да ће црногорске страже остати све док се не уведе поредак у „овом крају“ као и у осталој Црној Гори.⁶² Емигранти нијесу пристали. Комисија је завршила рад 21. априла. Гардашевић јавља да је ствар испала како се само могло пожељети, „јер сам бирао линију, а Бедри-бег је на све пристајао“.⁶³

И у погледу уређења мухацирима у Пољима и Подбишћу такође је формирана заједничка комисија, у коју је са стране Турске одређен Мехмед-бег, кајмакам берански, а са стране Црне Горе Мирко Бојић, капетан колашински.⁶⁴ Од стране црногорске владе Бојићу је саопштено да настоји да рад комисије не испадне на штету Црногораца. Црногорска влада усвојила је неке предлоге турског комесара, што се види из саопштења које је издала капетану Бојићу. Усвојен је предлог за изградњу пута и моста код Мојковца. Даље, да становници могу прелазити граничну линију с једне на другу територију у случају да траже изгубљену стоку. Жарани, Тутићи и Кофрци могу прелазити да раде на својим ливадама које се налазе на црногорској територији, али под обавезом да плаћају дацију. Пољанима који се не хтједну вратити слободно је продавати своја добра, а тако исто могу продати или понијети ако им је што остало од покретних ствари.⁶⁵

Питање регулисања мухациримских добара ишло је споро. Капетан Бојић је 11. маја поставио питање министру Радоњићу да ли да у погодби о мухацирским добрима захтијева од турског комесара да Турци плате злоупотребе које су причинили црногорским поданицима.⁶⁶ Усвојен је предлог Бојића и одговорено му је да прво Пољани подмире „све оштете и лупештине које су нанијели нашим подајницима“.⁶⁷ У духу датих упутстава капетан Бојић је затражио од турског комесара да се прво ријешити питање злочинстава која су почињена Црногорцима од стране Турака за посљедњих осам година, па тек онда да се пређе на питање уређења мухациримских добара. Турски комесар, иако му је овај предлог био непријатан, пристао је и затражио да му се достави записник.⁶⁸ Даље преговоре о рјешавању мухациримског питања прекинули су изненадни напади од стране муслимана.

Муслимани из Доњег Колашина нијесу се лако мирили са губитком Поља. Неколико стотина из Доњег Колашина и околних мјеста, предвођено агама и беговима, изненада је 20. јуна 1886. године прешло ријеку Тару и напало на Поља. Пошто није било црногорске страже, запосјели су све важније положаје и заборили црногорске капетане у Пољима, Мирка Бојића и Малишу

⁶² Исто, 319/86.

⁶³ Исто, 388/86.

⁶⁴ Исто, 401/86.

⁶⁵ Исто, 401/86.

⁶⁶ Исто, 386/86 и 438/86.

⁶⁷ Исто, 389/86.

⁶⁸ Исто, 488/86.

Кргушића.⁶⁹ На глас о упаду Турака у Поља одмах су из Колашина кренули командири Радовић, Влаховић и Меденица и већ до ујутро 21. јуна стигло је у Поља око 500 Црногораца. Истог дана у Колашин је стигао и љеворечки батаљон, али то није било погрешно. Црногорци су већ 21. јуна разбили главнину муслимана у Пољима и протјерали је преко Таре. Нешто муслимана са којима су се налазили заробљени капетани затворило се у куће. Командири су ступили у преговоре са истакнутим представницима муслимана који су били затворени у кућама и затражили од њих да им пусте капетане под условом да слободно могу изаћи са оружјем. Хамза Мартиновић пристао је, пустио је капетане, а он је са својим људима напустио Поља. Црногорци су 22. јуна приморали да се предају и посљедњи муслимани у Пољима. Заробљено је 62, од којих је 20 одмах пуштено, а остали поведени у Подгорицу. Црногорци у Пољима имали су 12 погинулих (међу којима двије жене) и 17 рањених.⁷⁰

Црногорски отпражник послова у Цариграду, Бакић, примио је телеграм о сукобу у Пољима 21. јуна. Пошто је био први дан Бајрама, то због празника није могао наћи турског министра иностраних послова, него је пошао код руског дипломатског представника Ануа и објаснио му случај у Пољима. Ану га је упутио код великог везира, коме је Бакић саопштио депешу црногорског министарства и указао да у Црној Гори влада велико узбуђење и да може доћи до озбиљних сукоба ако Порта одмах не интервенише. Затражио је од великог везира да се строго казне дотичне власти и нападачи и да се даде сатисфакција Црној Гори. Бакић је 26. јуна посјетио и турског министра спољних послова. У преговорима око догађаја у Пољима Порта је затражила да се заробљеници пусте на слободу. Према мишљењу Порте, задржавање заробљеника отежавало би завођење реда и раздражавало духове, што би довело до нових сукоба.⁷¹ Са стране Црне Горе удовољено је захтјеву Порте и ослобођени су заробљеници, на чему је Порта изразила захвалност.⁷²

Питање Поља коначно је ријешено у корист Црне Горе и успостављена је граница на ријеци Тари одређена Берлинским уговором. Исељавањем муслимана из Поља Срби чивчије постали су слободни сељаци. У нека села пољске капетаније усељене су црногорске породице, као на примјер у Бјелојевиће, гдје су ра-

⁶⁹ ДАЦ, МВ, разни извјештаји од 20. и 21. јуна; „Глас Црногорца“ број 25 од 24. VI 1886. године, број 26 од 1. VII и број 27. од 8. VII доноси детаљне извјештаје и описе сукоба у Пољима.

⁷⁰ Назначени бројеви „Гласа Црногорца“. Извјештаји министру војном, нота црногорског министра иностраних послова турском посланику на Цетињу од 18. јула (ДАЦ, МИД, 563/86).

⁷¹ ДАЦ, Посланство у Цариграду извјештаји од 24. VI и 27. VI 1886.

⁷² ДАЦ, МИД, 605/86.

није биле искључиво муслиманске, а дјелимично и у Подбишће и Штитарицу.⁷³

Исељавање муслимана из новодобијених крајева било је нужно, док је Турска држала још прилично велики дио Балкана и њена западна граница налазила се на ријеци Тари.

У новодобијеним крајевима не само што су раскинути назадни феудални односи и српски живаљ ослобођен насиља, него је исељавање муслимана омогућило да се населе црногорске породице и тако данекле ублажи процес исељавања.

Новица Ракочевић

УСЛОВИ ПРИМАЊА МЛЕТАЧКЕ ВЛАСТИ ГРБЉА У МОРЕЈСКОМ РАТУ

У кандијском рату (1645—1669) Грбаљ је био први међу црногорским крајевима који је пришао Венецији и примио млетачку власт. Дукалом дужда Франческа Молина од 23. јула 1647. године Грбаљ је добио исте повластице које су уживали Паштровићи.¹ Те привилегије постале су основа у свим каснијим приликама прихватања млетачке власти од стране Грбља.

Послије кандијског рата Грбаљ је остао под турском влашћу. За Турке је Грбаљ због солана увијек имао велики значај. Изгледа да је једно вријеме послије кандијског рата закуп на солане у Грбљу припадао босанском дефтедару. Тако је Грбаљ дошао под управу босанског пашалука. То је изазвало суревњивост и реакцију скадарског паше, под чијом се управом Грбаљ обично налазио. Скадарски паша напао је и попалио Грбаљ и насилно одвео таоце. Због овога насиља Грбљани се обратише Омер-паши босанском дефтедару и упутише једног свог човјека са писмом у Сарајево. На писмо Грбљана дефтедар је одговорио 23. септембра 1678. године. Омер-паша пише да је чуо како их је паша Албаније попалио и опљачкао и да је писао у Бар да се ослободе грбаљски таоци који се тамо налазе, али да је добио негативан одговор. Послије овог одбијања паша је писао на Порту: „...и не само за ово него још и за друге ваше интересе и надамо се да ће све ваше жеље бити испуњене“. На крају паша поручује Грбљанима да убудуће служе на султановим соланама, „како је било прије рата“. У другом писму кнезу Мирку и осталим грбаљским старјештинама, Омер-паша каже да ће лично доћи у

⁷³ У Пољима су се 1886. године населиле и неколике породице Анђелића из Шаранаца, које су претходно биле насељене у Липову.

¹ Др Александар Соловјев, Књига привилегија Грбаљске жупе (1647—1767) са Душановим закоником, Споменик 87 стр. 11—14.